

France Bernik

JANKO KERSNIK V SVOJEM IN NAŠEM ČASU

Kaj je ustvaril Janko Kersnik za slovensko književnost in slovensko kulturo tako pomembnega, da zasluži ponoven razmislek? In v čem vidimo pisateljev pomen še danes, sto let po njegovi smrti?

Nesporno je eno: Kersnik je bil človek svojega časa. Njegova prizadevanja v književnosti, publicistiki in politiki kažejo vse značilnosti razmer, kakršne so vladale v slovenskih deželah v drugi polovici 19. stoletja in so lastne vsem najvidnejšim sodobnikom tega časa – Levstiku, Stritarju, Jurčiču in Levcu, da omenimo samo nekatere med njimi. Ob splošnih lastnostih pa razkrivata Kersnikova osebnost in njegovo delo tudi več individualnih posebnosti, ki delajo pisatelja dovolj izrazitega in prepoznavnega. In te posebnosti kaže poudariti.

Od večine drugih naših literarnih ustvarjalcev se Kersnik najprej razlikuje po svoji rodbini. Kersnikov stari oče po očetovi strani je bil slovenski izobraženec, ugleden gimnazijski profesor, oče sodni uradnik, visokošolsko izobrazbo sta imela tudi oba pisateljeva brata, medtem ko izhaja materin rod pisatelja iz kranjsko-nemškega plemstva, nekateri njihovi predniki so bili celo italijanske krvi. Kersnik torej ne prihaja iz kmetstva kot večina drugih naših pisateljev, temveč iz izobražensko-plemiškega okolja. Bil je aristokrat po svojih prednikih in izobrazbi. Obstaja celo posredna zveza med pisateljevim rodом in številnimi osebami iz njegovih povesti in romanov. Tako najdemo v Kersnikovih prvih, pa tudi zrelih pripovednih delih graščake, grofice, barone, grajske gospodične, guvernante in cesarske častnike, zvečine tujega rodu, hkrati pa se že od romana *Na Žerinjah*, nadaljevanja *Rokovnjačev* in *Luterskih ljudi* naprej pojavljajo ob njih domači mestni in šolani ljudje. Na ta pisateljeva zgodnja pripovedna dela z bogatim, v preteklosti utemeljenim in močno zapletenim romantičnim dogajanjem sta vplivala zlasti Jurčič in nemška družinska povest. Tudi slovenskega izobraženca najdemo že pri Jurčiču, vendar postanejo šele pri Kersniku domači šolani ljudje osrednje osebe v zgodbi, ki so skoraj vedno v napetem, če ne konfliktnem razmerju s tujo grajsko gospodo.

Druga Kersnikova posebnost je povezana z njegovimi glavnimi in visoko ovrednotenimi deli. Pisatelj je začel ustvarjati v času, ko so pri nas – v razvitejših evropskih književnostih pa že prej – prevladale težnje po realističnem slogu pisanja. In v svojih osrednjih delih se Kersnik v skladu s tem literarnim slogom osredotoči na življenje trških in malomestnih – ne malomeščanskih – ljudi. Sodniki, adjunkti, odvetniki, kaplani, pa tudi notarji, učitelji in učiteljice stopijo zdaj v ospredje in ob tuji gospodi postanejo glavni nosilci središčne zgodbe v romanih *Ciklamen* in *Agitator*, deloma tudi v drugih povestih. Vendar je v *Ciklamnu* še vedno poudarek na podeželskih trgih in na njihovem vsakdanjem življenju, ki ga na zunaj sestavljajo

družabne prireditve v čitalnici, medsebojni obiski, skupne večerje in lagodni, a duhoviti pogovori, medtem ko so notranje gibalo dogajanja čisto človeška čustva in strasti, predvsem ljubezen in ljubosumnost. In kakor poskuša biti Kersnik v tem romanu in nekaterih drugih svojih delih realist po temi in načinu pisanja, pazi predvsem na to, da človeška čustva ostajajo v skladu z narodno pripadnostjo oseb. Kot spreten oblikovalec zgodbe poskrbi npr. zato, da se v Ciklamnu združita v zakonu narodnostno enako ali sorodno misleča, ne v tem pogledu različna junak in junakinja. Kljub realizmu ima tako roman izrazito nacionalno idejo, kar velja še za nekatera druga Kersnikova dela. Dlje od tu je šel Kersnik v prizadevanju po realistični metodi pisanja v romanu *Agitator*, kjer večino pripovedi izpolnjuje neposredna politična stvarnost njegovega časa, boj slovenske narodne stranke in stranke ponemčenih Kranjcev pri volitvah v deželni zbor. Natančno so opisana nasprotja znotraj slovenskega političnega tabora, spopad med katoliško konservativno in narodno napredno stranko, predstavljena so celo nesoglasja znotraj liberalnih somišljenikov, trenja med radikalnimi in spravljivimi pripadniki te politične usmeritve. Pri nobenem slovenskem realističnem pisatelju 19. stoletja sodobno politično dogajanje ni bilo deležno take pozornosti kot pri Kersniku. Vzroke za to tematsko značilnost najdemo seveda v pisateljevi osebnosti. Kersnik je bil človek z izrazito političnim pogledom na svet, zato ga književnost nikoli ni mogla v celoti zadovoljiti. Njegova družbenokritična feljtonistika v mladosti, predvsem pa očitna težnja v zrelih letih, da bi uspel še v politiki, nam pojasnjujeta, zakaj je stopil v politiko in kandidiral na deželnozborskih volitvah leta 1883. Kandidatura je bila njegova premišljena odločitev in velik osebni izziv, pa tudi glavna pobuda za roman *Agitator*. Lahko si predstavljamo pisateljevo zadovoljstvo, ko je naposled kronal svoja politična prizadevanja z uspehom, bil izvoljen za poslanca v kranjskem deželnem zboru in leta 1885 postal še župan občine v Lukovici.

Trški in malomestni ljudje so prav tako v središču obeh naslednjih povesti *Rošlin in Vrjanko* ter *Jara gospoda*, le da pisatelja tu spet bolj zanimajo ljubezenske zgodbe, tudi take s spletkami in nepričakovanimi zapletmi, ne toliko družbenopolitično dogajanje, čeprav se v ozadiju dogodkov odvija boj med katolištvom in liberalizmom na podeželju. V teh zgodbah se ljubezensko čustvo prepleta s stremiljem po premoženju in vsaj v drugi od obeh povesti – v *Jari gospodi* – se že pojavi ideja moralnega vrednotenja človeka v ljubezni, vrednotenje ljubezenskega čustva s stališča njegove verodostojnosti, predanosti ali sebičnosti, zvestobe ali nezvestobe.

Tretja posebnost Kersnikovega pripovedništva je kmetska tematika in znotraj nje, kot tudi drugod, pokrajina, ki jo je Kersnik prvi po Jurčiču v večjem obsegu vnesel v našo književnost. Grad Brdo z Lukovico in okolico, dolina od Lukovice proti Trojanam ali Črni graben, Moravska dolina z Limbarsko goro, predvsem pa področje zahodno od Brda, Mengeško polje do Kamnika – ta del osrednje Slovenije je v Kersnikovih povestih in romanih zaživel z vso estetsko močjo in prepričljivostjo. Neredko pisatelj ponazarja čustveno razpoloženje pripovedi in celo značajske lastnosti junakov s podobami iz narave, ki so prava lirika v prozi. Kmetska tematika osvetljuje tudi Kersnikov način ustvarjanja, njegov model realizma, v marsičem celo njegov pogled na svet, saj je bil kmečki človek ves čas v območju pisateljevega zanimanja, v samem središču pa od začetka sedemdesetih let. Tedaj je Kersnik napisal cikel črtic *Kmetske slike*, potem *Povesti za ljudstvo*, ob tem še obe daljši besedili, *Testament in Očetov greh*, povest, ki pomeni vrhunec njegovega kmetskega pripovedništva in njegovo zadnjo besedo.

Kmečki človek v omenjenih delih, zlasti v kratkih črticah, ki tu in tam spominjajo na Turgenjeva, ni prikazan le v kritični luči, kot navadno mislimo. V neznatnih

dogodkih ali prizorih, v katerih nastopa, kaže v resnici slabosti, kot so strast po tožarjenju, skopost, pohlep po denarju, praznovornost. Drugje se Kersnikov kmet navidez razkriva kot trmoglav človek, kar lahko hkrati pomeni trdno vero vase, ali se zdi skrajno brezčuten do najbližjih, čeprav je morda zgolj nezaupljiv iz občutka eksistenčne ogroženosti. Tudi usodno navezanost na zemljo težko označujemo za slabost, saj se kmet enako težko poslovil od nje in premoženja kot od življenja, tako mirno in brez strahu, naravnost dostojanstveno sprejema smrt kot nekaj neizogibno naravnega. Drugje pa sploh ne gre za slabosti, temveč povzročajo kmetu krivico drugi, še najbolj državna birokracija in zakonodaja, zlasti če posredno posegata v njegovo čustveno življenje. Da posebej ne omenjamo pozitivnih lastnosti, ki tudi sestavljajo značajska podoba našega kmeta v Kersnikovi umetnosti.

Že v Kmetških slikah se pojavljajo opisi neznatnih dogodkov ali prizorov, ki podpirajo trditev, da je zlo v življenju kaznovano. Isto velja za Testament in tudi Kersnikova zadnja povest Očetov greh sodi v skupino pripovedi, ki jo naša nekdanja in sedanja ideološka literarna zgodovina bodisi spregleduje ali ji sicer jemlje vrednost in pomen. V Očetovem grehu pisatelja zanima predvsem – če ne izključno – vprašanje krivde in kazni, zato postavljajo nekateri povest v bližino Tolstojevih moralističnih del. Kersnikova prepričljiva, na trenutke celo pretresljiva zgodba v povesti potrjuje namreč v Svetem pismu stare zaveze utemeljeno, v stoletjih in tisočletjih navzočo življenjsko izkušnjo: Za grehe staršev so kaznovani otroci. To spoznanje sporoča zadnja Kersnikova povest, ki jo kot moto na začetku uvaja besedilo iz pete Mojzesove knjige. Razkriva pa nam ta povest – bolj določno kot pripovedi pred njo – tiste sestavine Kersnikove pripovedne umetnosti in njihovo vlogo, ki pomagajo razkriti model pisateljevega realizma. Šele v luči te povesti globlje razumemo pisateljeve načelne izjave o realizmu svoje književnosti. Realizem zanj namreč ne pomeni zgolj zunanje, kar najbolj natančne odslikave realne resničnosti, temveč resničnost, opisano v takem zaporedju in taki zvezi, da zbujajo »estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedoseženem«, da v bralcu ustvarja »ideal« (Balade in romance, LZ 1890). Ta ideal je po Kersniku glavni zakon umetnosti, zakon in zahteva, da bralec doživi »zadoščenje«, estetsko in globljo notranjo pomiritev, tako, ki jo občutimo, kot piše Kersnik, ob prepričanju, »da se dobro plačuje in hudo kaznuje«. (Marici Nadliškovi 10. febr. 1889). Vsa Kersnikova pripovedna dela seveda ne sporočajo etične ideje kot povest Očetov greh. Večina pisateljevih del pa izraža neko poglobljeno sporočilo. V Ciklamnu je – denimo – iz osrednje zgodbe mogoče izluščiti nacionalno idejo, iz črtice Mačkova očeta idejo eksistenčne ogroženosti, iz Kmetške smrti misel o poslavljanju od premoženja in življenja. Kersnikov realizem torej ni opisno niti dosledno predstavljanje realnega, objektivnega sveta. To je realizem posebne in višje vrste – idejno privzdignjeni realizem.

Naj se zdi še tako presenetljivo, Kersnikovemu modelu realizma podobna je njegova politična usmeritev. Kakor v književnosti se pisatelj tudi znotraj narodno napredne stranke ni opredelil za radikalno, nepopustljivo strujo v njej, temveč za zmerno in spravljivo politiko. In taki so avtobiografski junaki v njegovi prozi, ki na eni strani sprejemajo pozitivizem dobe, nauk o napredku in razvoju, izražajo versko ravnodušnost in kritiko političnega katolištva, zavračajo tudi nazor o vnaprejšnji usodni določenosti človeka, na drugi strani pa pisatelj upošteva temeljne etične vrednote in jih vključuje v idejno sporočilo literarnih del. Kersnikov liberalizem je v tem pogledu zasidran v krščanstvu in v evropskem humanizmu.

In če se naposled vprašamo, kje Kersnik presega svoj čas in se približuje sodobnosti, nismo v zadregi. Že to, da je tematsko vplival na mladega Cankarja, da je naš najpomembnejši pisatelj na Kersnikovo pobudo v svojih mladostnih delih

obravnava jaro gospodo z vrhniškega konca, pomeni eno od povezav z našim stoletjem. Najmočnejša vez Kersnika z nami pa je splošnočloveška vsebina njegovih povesti in romanov. To so stalne, iz roda v rod ponavljajoče se zgodbe in usode življenja, pa tudi trajnejše, morda kar nadčasovne lastnosti v značajih njegovih kmetov, izobražencev in grajske gospode. Ne nazadnje je celo Kersnikov neradikalni liberalizem povezan z demokratičnim pluralizmom, s soobstajanjem različnih svetovnih nazorov in ideologij našega časa.

Evropska izkušnja nas uči, da je zgodovina bistvena sestavina sodobnosti in njene istovetnosti. Kersnik evropsko izkušnjo v celoti potrjuje. V njeni luči se nam kaže kot človek 19. stoletja in hkrati kot naš sodobnik.